

СЕНИК Алла Михайлівна,
МОСКАЛЬ Юрій Володимирович

ОСОБЛИВОСТІ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ ТА ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ ПОНЯТТЯ «РЕЗИЛЬЄНТНІСТЬ» У ПСИХОЛОГІЧНІЙ І ПЕДАГОГІЧНІЙ НАУКАХ

Alla SENYK, Yurii MOSKAL
**PECULIARITIES OF THE INTERPRETATION AND IMPLEMENTATION
OF THE CONCEPT OF "RESILIENCE" IN PSYCHOLOGICAL
AND PEDAGOGICAL SCIENCES**

DOI: <https://doi.org/10.35774/pis2025.02.158>

УДК 159.923:37.015.3

Постановка суспільної проблеми. Сучасний освітній ландшафт перебуває під впливом безпрецедентних викликів, що вимагає фундаментальної диверсифікації та переосмислення поточних педпрактик. У науковому довіллі спостерігається інтенсифікація досліджень, присвячених трансформації розуміння сутнісної природи та змістовного наповнення освітніх результатів. Відхід від традиційної парадигми спровокував активні дискусії щодо комплексного співвідношення та ієрархії предметних, метапредметних та особистісних результатів освіти. Цей еволюційний процес також стимулює пошук та детальний опис нових освітніх результатів, які адекватно відповідатимуть динамічним вимогам соціального замовлення, що постає перед сучасною педагогікою та психологією. На наш погляд, одним з таких інноваційних та стратегічно важливих освітніх результатів може і повинна стати *резильєнтність*. Проте, враховуючи відносну новизну цього поняття та його наявну дефінітивну невизначеність не лише в педагогічному, а й у ширшому психологічному дискурсі, виникає нагальна потреба у всебічному аналізі існуючих дефініцій та глибокому вивченні специфіки його застосування у сфері освіти. Такий концептуальний аналіз дозволить не лише чітко окреслити межі поняття-уявлення резильєнтності, а

й розкрити його потенціал як ключової психолого-педагогічної компетентності. Це, своєю чергою, є критично важливим для цілісного формування особистості, здатної ефективно адаптуватися, функціонувати та розвиватися в умовах мінливого, невизначеного та складного, світу. Здатність долати академічні труднощі та психологічні навантаження, трансформуючи їх у досвід особистісного зростання, стає не просто бажаною якістю, а й необхідною умовою для життєстійкості та самореалізації здобувачів ЗВО.

Мета дослідження полягає у виявленні та аналізі особливостей появи та подальшого застосування неологізму «резильєнтність» у контексті психологічної та педагогічної наук. Це передбачає глибоке вивчення етимологічного коріння терміна, простеження його семантичної еволюції від початкових значень до сучасних наукових інтерпретацій, а також виявлення чинників, що зумовили його актуалізацію та вкорінення у вітчизняному науковому дискурсі. Особлива увага приділена концептуалізації резильєнтності як багатовимірного феномену, що відрізняється від споріднених понять, таких як стресостійкість, життєстійкість, копінг та ін. Це розмежує його змістові межі та покращить розуміння адаптивних механізмів особистості.

Аналіз проведених досліджень. Термін «резильєнтність» (від англ. *resilience*) у західному науковому середовищі протягом півстоліття активно експлуатується представниками різних галузей знань. Феномен резильєнтності має поліпарадигмальне витлумачення, оскільки знаходиться не просто у сфері інтересів різних предметних сфер, а й перебуває у точці перетину парадигм психосоціального пізнання та розвитку наукового знання. Поняття резильєнтності використовується у психології, соціології, педагогіці, що повною мірою відповідає сучасній тенденції розвитку міждисциплінарності у наукових, зокрема педагогічних дослідженнях. У психології резильєнтність сприймається як поступальний рух-поступ через труднощі до ефективних поведінкових стратегій. У педагогіку це поняття увійшло для характеристики впливу соціального оточення на можливість особи зреалізувати своє право на освіту (Дж. Блок [11], Дж. Бонанно [12-13], Е. Міллер [18], Дж. Стюарт [19], Дж. Томлісон [20] та ін.).

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Попри значне багатство теоретичних напрацювань та концепцій, що були розроблені в рамках дослідження дидактичних систем, наразі ми зіштовхуємося із критичною концептуальною лакуною: відсутністю цілісного та однозначного розуміння ключового аспекту, а саме здатності до збереження сталого освітнього результату, відомого як *академічна резильєнтність*, під час транзиції учнів зі шкільного рівня на наступні вищі рівні освіти. Цей виклик набуває особливої гостроти в контексті сучасних відкритих освітніх систем, що характеризуються інтенсивною інформаційною насиченістю та динамічною мінливістю соціокультурного ландшафту. Існуючі підходи до пояснення способів підтримання високих параметрів успішності на етапах середньої та вищої освіти виявляються надзвичайно дисперсними та складно співвідносними між собою. Ця фрагментація не лише ускладнює трансфер пояснювальних моделей дидактики загальної освіти на рівень подальшого навчання, але й створює значний дефіцит педагогічних моделей супроводу старшокласників. Зокрема, спостерігається гостра нестача ефективних стратегій диференціації та індивідуалізації їхніх навчальних траєкторій. Ці стратегії повинні розглядати завершення школи не як фінальний етап, а як пролонгований рух-розвиток у рамках всеосяжної концепції безперервної освіти. З психологічної точки

зору, цей дефіцит відображає недостатнє врахування індивідуальних когнітивних стилів, емоційної саморегуляції і метакогнітивних стратегій, які є критично важливими для самостійного навчання та адаптації до нових освітніх вимог. У філософському сенсі це підкреслює необхідність переходу від редукаціоністського погляду на освіту як накопичення знань до холистичного розуміння її як процесу розвитку життєвої компетентності та здатності особистості до самоконструювання в умовах постійних змін.

Авторська ідея. Відсутність уніфікованої теоретико-методологічної основи для всебічного аналізу резильєнтності є значною перешкодою для розробки ефективних та цілеспрямованих педагогічних інтервенцій. Цей дефіцит призводить до фрагментації зусиль і не дозволяє повною мірою зреалізувати потенціал резильєнтності як ключового освітнього результату. Таким чином пошук та розробка цілісних дидактичних засад формування резильєнтності є важливим завданням для подолання означених науково-методичних дефіцитів у сучасній освітології. Наше бачення полягає у створенні інтегрованих моделей, які поєднуюватимуть не тільки здобуття академічних знань та навичок, але й цілеспрямований розвиток психологічної стійкості та адаптивності. З психологічного погляду, це означає формування внутрішніх ресурсів особистості, таких як саморегуляція, емоційний інтелект, позитивне мислення, самоефективність та когнітивна гнучкість. Ці чинники є фундаментальними для здатності здобувача ефективно справлятися з академічними викликами, перетворювати невдачі на можливості для зростання, підтримувати високий рівень мотивації та емоційного благополуччя навіть у стресових ситуаціях. Такі інтегровані моделі забезпечуватимуть не просто інформаційний багаж, а й комплексний набір метакомпетентностей, що потрібні для успішної орієнтації в динамічному освітньому і професійному довкіллі майбуття. Це дозволить кожному як виживати за умов постійних змін, так і активно процвітати, розвиваючи свій потенціал та зреалізувати себе в суспільстві.

Виклад основного матеріалу дослідження

Концепт «resilience» почав активно інтегруватися у вітчизняний науковий дискурс, зокрема в психологічні дослідження, лише у дру-

гому десятилітті нового тисячоліття. Ця відносна новизна самої концепції резильєнтності в українському науковому просторі досі супроводжується шлейфом термінологічної невизначеності. Відсутність усталеного та адекватного перекладу терміну «resilience» є вагомим свідченням цього. Сучасний етап характеризується як період його становлення, що виявляється у наявності численних синонімічних варіантів перекладу, таких як «шокостійкість», «стійкість», «життестійкість», «пружність», «опірність», «витривалість» тощо. Ця множинність еквівалентів не тільки ускладнює уніфікацію наукового мовлення, а й створює значні комунікативні бар'єри. Наслідком такої невизначеності є ускладнення розуміння фахових літературних текстів, порушення порозуміння між дослідниками і практиками, що зрештою й призводить до амбівалентності інтерпретацій самого концепту в свідомісному життєпоточці науковців.

З наукової точки зору, надзвичайно висока важливість мінімізації зазначеної термінологічної амбівалентності. Адже проблема неоднозначності розуміння термінів у науці прямо конвертується у проблему неефективності управлінських рішень у практичній сфері. Це, зрештою, призводить до підвищених ризиків та потенційних втрат у процесах планування та реалізації стратегій розвитку. Крім того, при входженні нового поняття до мовної системи, існує два шляхи його інтеграції: через використання штотого, вже існуючого слова, або ж через запозичення іншомовного варіанта терміна. У цьому контексті постає питання виправданості запозичення терміна «resilience» в українську мову. Це вимагає ретельного лінгвістичного та концептуального аналізу для обрання найбільш адекватного та інкорпорованого термінологічного еквівалента.

Інструменти когнітивної лінгвістики оптимально сприяють систематизації знань та уявлень щодо вживаного поняття. Вони уможливають узагальнення цих знань у певній упорядкованій формі, а саме у вигляді фреймової структури наукового концепту, дозволяючи надалі співвіднести виокремлені структури знання з їхніми мовними корелятами у системі одиниць номінації та термінів, за допомогою якої ці концепти імплементуються в конкретну мову. На користь застосування когнітивного підходу до вивчення термінології свідчить і орієнтація на дослідження внутрішніх закономірностей специфічних властивостей дефініції, що дозволяє глибше проникнути у сутність термінологічних одиниць наукового дискурсу.

У нашому розумінні «резильєнтність» – це багатовимірна та інтегративна одиниця, що номінується з допомогою сукупності термінів у рамкових межах відповідного інтелектуального дискурсу та характеризується фреймовою організацією оприявлення наукового знання. Таке розуміння підкреслює складність та структурованість концепту. Виходячи з цього, для всебічного вивчення концепту пропонуємо послідовне виявлення: 1) буквального змісту, тобто внутрішньої форми, зафіксованої у вигляді етимології; 2) історичного або пасивного поясу; 3) актуального поля інтерпретації, що відображає сучасне розуміння та використання концепту.

Дане поняття у найбільш загальному змістовленні означає гнучкість, пружність, еластичність, стійкість (до зовнішніх впливів) та здатність швидко відновлюватися. Залежно від агента, що має подібну характеристику, термін спочатку виявився затребуваним у представників точних наук. Наприклад, як властивість матеріалів у фізиці, або в механіці, де він розуміється як здатність літака автоматично, без втручання пілота, повертатися у вихідне, початкове положення, якщо є будь-яка зовнішня причина. Поняття «resilience», має латинське походження, будучи запозиченим в англійську мову від дієслова *resilire*. Це дієслово буквально означає «відскакувати», «відплигувати», «відскакувати назад» (to rebound, recoil), де префікс *re-* позначає повернення чи рух «назад» (back), а корінь *salire* перекладається як «стрибати», «кидатися» (to jump, leap). Перші зафіксовані вживання іменника «resilience» в англійській мові датуються 17 століттям, де його первинне значення інтерпретувалося як «акт відскоку чи повернення в початкове положення» (act of rebounding or springing back). Далі додається значення «тенденція до відскоку» (tendency to rebound). Значна семантична еволюція відбулася у середині 19 століття, коли у тлумаченнях слова з'явилася додаткова сема «здатність до відновлення» (power of recovery), що свідчило про розширення його конотативного поля.

Аналіз дефініцій дозволив виявити ядро концепту *resilience*, яке полягає у здатності системи або особи повертатися до попереднього стану чи адаптуватися після впливу зовнішніх сил. В українській мові, на відміну від англійської, терміноменування «резильєнтність» тривалий час було відсутнє. Натомість використовувалися розрізнені варіанти перекладу, що залежали від конкретної наукової сфери

застосування: до прикладу, «пружність» у матеріалознавстві; «стійкість» у механіці і математиці; «середня питома робота деформації» у фізиці; та «життєстійкість» у психології. Ця термінологічна диференціація підкреслює багатоаспектність цього концепту, але водночас вказує на відсутність єдиного, інтегративного терміна, що здатний охопити всю повноту його значень у вітчизняному науковому дискурсі. Однією з перших сфер, у яких успішно асимілювався та закріпився запозичений термін «резильєнтність», стала психологія, хоча на початковому етапі асиміляції терміна відзначені й синонімічні варіанти, скажімо, «життєздатність» чи «життєстійкість».

Порівняльне дослідження лексичних одиниць, що формують фреймові структури наукових концептів *resilience* та *sustainability*, який з'явився значно раніше і також перекладається як «стійкість», виявили очевидні змістовні розбіжності. Стойкість (*sustainability*) передбачає переважно превентивні дії, що мають передподієвий характер і спрямовані на пом'якшення наслідків майбутніх криз, тоді як стійкість (*resilience*) є властивістю поступового характеру, що пов'язано із відновленням після впливу несприятливих подій. На противагу цьому «резильєнтність» безпосередньо поєднується з «адаптивністю» і «трансформативністю», тобто здатністю до фундаментального оновлення за допомогою подальшого ускладнення, що, власне, і передбачає динамічну зміну. Також особливо підкреслюється принципова відмінність між динамічністю стійкості (*resilience*) та статичністю стійкості (*sustainability*). Отож на сьогоднішній день за терміном «стійкість» у професійному дискурсі закріплено два окремі наукові концепти, що створює значні термінологічні труднощі та порушує фундаментальні вимоги до раціональної термінологічної лексики.

У спробі подолати термінологічну полісемію учені намагаються інтуїтивно розвести ці поняття. Приміром наявні пропозиції закріпити переклад «стійкість» за терміном *resilience*, а термін *sustainability* перекладати за допомогою словосполучення «стратегічна стійкість». Спроби запропонувати інший термін підтверджують необхідність забезпечити термін *resilience* перекладом, відмінним від іменування «стійкість», тим більше що переклад «стійкість» вже давно і успішно закріпився саме за терміном *sustainability*. Контент-аналіз дозволив нам вичленити парадигму варіантів передачі терміну *resilience*. Незважаючи на відносно

невелику вибірку та переважанням у перекладних роботах варіанта перекладу терміном «стійкість», очевидно, що дослідники більше схиляються до терміноіменування «резильєнтність», інколи – «резильєнтність» (див. список викор. літ.).

Аналіз лексичних одиниць фреймової структури в англомовному та вітчизняному дискурсах дозволив виявити кілька зон перетину. Результати показують, що хоча на периферії концепти відрізняються, що можна пояснити більшою розробленістю даного напрямку в англомовному дискурсі, ядерні слоти в запозиченому концепті дублюють оригінал. До слова, науковцями відзначені часті збіги слотів *agility* (маневреність), *adaptive approach* (адаптивність), *proactive approach* (проактивний підхід). Це свідчить про майже повний змістовний збіг наукового концепту та запозичення його понятійної частини, що вказує на те, що він успішно асимілюється в мові, котра його запозичує.

Повертаючись до питання вибору оптимального варіанта перекладу терміна «*resilience*», зазначимо, що такі інваріанти перекладу, як «передпостійність» і «шокостійкість», є надмірно громіздкими, що негативно впливає на їхню функціональність у науковій комунікації. Водночас терміни «опірність» та «життєстійкість», незважаючи на певну семантичну близькість, мають повні відповідники в англомовній термінології – *resistance* та *vitality*, що міцно вкорінилися у медичній та психологічній терміносистемах. Більш того, в усіх згаданих інваріантах відсутня ключова сема – «здатність трансформуватися», яка є невід'ємною для адекватної передачі змісту аналізованого наукового концепту.

Серед можливих варіантів транслітерації (калькування) висвітлюваного терміна, єдино коректним принаймні з фонетичної та евфонічної точок зору видається «резильєнтність». Варіанти «резіліантність» та «резильєнтність» не відповідають вимогам благозвучності української мови. Запозичене термінонайменування «*резильєнтність*» нині слушно вважати граматично освоєним, оскільки воно успішно підпорядковується правилам української мови, що запозичує, інтегруючись у її систему морфологічних категорій і форм, синтаксичних конструкцій та способів словотворення. Зокрема, це слово набуло категорійного статусу жіночого роду, а суфікс «-ість» коректно маркує іменники зі значенням сутнісної ознаки чи стану, абстрагованого від його носія. Це свід-

чить про успішну асиміляцію названого терміна в українську мовну систему.

Поняття «резильєнтність» у прийнятому нині вжитку відображає життєздатність суб'єкта в умовах новопосталих труднощів, його готовність долати перешкоди, здатність протистояти перешкодам на шляху досягнення мети. На сьогоднішні це поняття широко використовується у психологічних дослідженнях, де розуміється як здатність гідно зустрічати та долати несприятливі обставини і виклики, стаючи сильнішими. При цьому резильєнтність на особистісному рівні має на увазі не просто уможливлення успіху, а його досягнення соціально схвалюваним способом, того успіху, який узгоджується із загально визнаними моральними нормами. Резильєнтність є проявом здатності індивіда підтримувати когнітивну, особистісну та соціальну рівновагу, нормативну організацію діяльності навіть за несприятливих умов її здійснення [12; 13].

Резильєнтність у психологічній науці розуміється ширше, ніж схожі поняття «впоратися з важкою ситуацією», «подолати перешкоди», «знайти вихід» тощо. Вона передбачає не просто подолання людиною одноразових утруднень з подальшим поверненням до сталого стану, а цілеспрямований рух-поступ уперед через подолання труднощів до нових ефективних поведінкових стратегій. Психологічний зміст *resilience* становить здатність індивіда протистояти й адаптуватися до несприятливих і травматичних подій. «Загалом феномен резильєнтності у психології розуміється у трьох площинах – як риса чи здатність особистості, як процес копінгу та як адаптаційно-захисний механізм особистості» [2, с. 68]. Таким чином психологічні дослідження резильєнтності мають відношення до вивчення проблем освіти, але зацентровані на розгляд навчання з позицій психічного здоров'я та благополуччя, а не академічного розвитку. Останньому аспекту присвячено педагогічні дослідження резильєнтності.

Інтерес до феномену резильєнтності в педагогічній науці зародився у середині минулого століття, будучи зумовленим активним вивченням проблеми освітньої нерівності. Фундаментальні ідеї, що узаasadнили цей концепт, були вперше артикульовані у 1966 році американським соціологом Дж. Коулманом, який емпірично продемонстрував значний взаємозв'язок між академічними досягненнями школярів та соціально-економічним статусом сім'ї. Він стверджував, що цей статус позитивно корелює

з академічною успішністю дітей, які виховуються в таких родинах. Найбільш контроверсійний висновок цієї доповіді полягав у твердженні, що відмінності в навчальних досягненнях між різними етнічними групами та соціальними верствами були більшою мірою пов'язані з сімейним походженням (зокрема, з культурними та соціальними ресурсами сім'ї), аніж з умовами шкільного навчання чи навіть рівнем фінансування освітніх закладів. Досі поняття «рівні освітні можливості» переважно тлумачилося як рівні стартові можливості для учнів у навчальному процесі. Відтоді рівність освітніх можливостей трактувалася як рівність освітніх результатів за умови однакового індивідуального внеску учнів. Це стало відправною точкою для подальших досліджень, що спрямовувалися на виявлення тих чинників, які дозволяють деяким учням досягати успіху, незважаючи на несприятливі соціально-економічні умови. Це згодом і привело до формування концепту резильєнтності в освітньому контексті.

У моніторингових дослідженнях освіти термін «резильєнтність» використовується з 2009 року. Його впровадження у науково-педагогічний обіг пов'язане з міжнародними порівняльними дослідженнями якості освіти. Зокрема, у дослідженні PISA даний термін вживається стосовно школярів із сімей з низькими економічними, освітніми та культурними ресурсами, які досягають найвищих результатів у тестах [7; 8]. Феномен резильєнтності вивчається також стосовно педагогів та адміністрації шкіл, які перебувають у складних соціальних контекстах [19]. У трактуванні міжнародних моніторингових досліджень якості освіти академічна резильєнтність – це характеристика, що визначає здатність учнів із сімей з низьким соціально-економічним статусом, що негативно впливає на освітні досягнення, показувати високі академічні результати. При цьому йдеться про індивідуальну академічну резильєнтність – здатність конкретного учня долати проблеми у навчанні. Відтак у рамках міжнародних моніторингових досліджень резильєнтність розглядається з позицій соціально-педагогічного підходу – як чинник усунення освітньої нерівності. Сьогодні дослідження резильєнтності проводяться у рамкових межах визначення напрямків освітньої політики та пошуку нових стратегій управління освітніми установами. Аналіз соціально-економічних та освітньо-культурних характеристик сімей при оцінці академічної успішності дітей, котрі ви-

ховуються в них, дозволили трактувати резильєнтність як здатність демонструвати високі результати, незважаючи на нерівні стартові можливості доступності платних освітніх послуг та доступу до статусних освітніх організацій.

Актуальним видається розглядати академічну резильєнтність із позицій дидактичного підходу. Варто використовувати цей термін змістовно ширше, поширюючи його з індивідуально-особистісного та системного рівнів на щабель управління освітнім результатом. У цьому аналітичному розрізі констатуємо, що резильєнтність відображає здатність учнів зберігати стійкий освітній результат незалежно від зміни умов навчання та всупереч обставинам, що ускладнилися. У зв'язку з таким розумінням інтерес становлять дослідження впливу шкільних досягнень на успішність студентів під час навчання у ЗВО. Дефініція «академічна резильєнтність» у трактуванні дидактичного підходу здатна згладити виокремлені суперечності, оскільки очевидно, що поняття резильєнтності та стійкості освітніх результатів частково перетинаються, але не збігаються.

Під *академічною резильєнтністю* розуміємо здатність учнів успішно справлятися з навчальними завданнями, незважаючи на невдачі та проблеми, що типові для звичайного перебігу освітньої діяльності (стислі терміни, особистісні особливості викладача, екзаменаційний тиск, важкі завдання тощо). На наш погляд, академічна резильєнтність як дидактичне поняття відрізняється від традиційної конструкції «резильєнтність», а також конструкцій, що відображають опір соціальним та економічним чинникам освітньої нерівності. Визначаючи з позицій дидактики академічну резильєнтність та виявляючи її суттєві ознаки, сподіваємося розробити механізми її формування та дати рекомендації освітянам, які прагнуть підвищити здатність студентів справлятися з неминучими злетами та падіннями у повсякденному академічному повсякденні та власній життєдіяльності у ЗВО.

Трактування академічної резильєнтності суттєво відрізняється від її розуміння в соціально-педагогічному контексті, що утвердився в дослідженнях Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР). У рамкових межах їх підходу академічна резильєнтність переважно асоціюється із здатністю дітей з несприятливого родинного довкілля, тобто з низькими економічними, культурними та освітніми ресурсами, досягати високого рівня навчальних результатів. Ці дослідження

традиційно зосереджуються на групах, які перебувають у екстремальних, несприятливих умовах, і спрямовані на виявлення механізмів взаємодії між соціально слабкими контекстами та недостатньою успішністю. Це обмежує їхнє застосування до відносно невеликої кількості учнів з винятковими проблемами.

Однак соціально-педагогічна концепція академічної резильєнтності ОЕСР не охоплює наймасовішу категорію учнів – тих, хто демонструє середні освітні результати, не має видатних навчальних досягнень чи серйозних предикторів освітньої нерівності, але при цьому регулярно зіштовхується із невдачами, викликами, різноманітним тиском. Водночас пропонується нами дефініція «академічна резильєнтність» відображає саме нормативну, повсякденну резильєнтність, котра стосується переважної більшості учнів, що долають злети та падіння рутинної навчальної діяльності, на відміну від гострих чи хронічних негараздів, пов'язаних із соціальною депривацією.

Дидактично зорієнтована концепція академічної резильєнтності узгоджується з останніми досягненнями позитивної психології, які обґрунтовують гіпотези про сфери охоплення позитивних аспектів практикування окремих осіб для ефективного вирішення життєвих завдань. У цьому контексті позитивна спрямованість академічної резильєнтності не лише відображає здоровий кінцевий стан, а й є потужним засобом для досягнення психологічного зростання та самореалізації учнів чи студентів. Наш акцент на ключові принципи, зосереджуючись на академічній резильєнтності, зорієнтований на актуалізацію сильних сторін особи, котра навчається, її внутрішніх ресурсах, а не на шкільному устрої та управлінських стратегіях, як це переважно відбувається у соціально-педагогічному підході.

Резильєнтність – це «психологічний ресурс особистості з подолання стресу та адаптації після травматичної ситуації до нових обставин життя, що забезпечує її повноцінне функціонування та обумовлений регулятивними (здатність до саморегуляції, життєстійкості, самоконтроль, мотивація успіху, активні копінгі), когнітивними (оптимістичний атрибутивний стиль, когнітивна гнучкість, осмисленість життя, його націленість на досягнення певної мети, розвинутий духовний інтерелект), емоційними (перевага позитивних емоцій, доброго настрою, здатність регулювати емоції) та соціально-поведінковими (ефективний холдинг у дитинстві, гуманне виховання, добрі стосун-

ки із дорослими у дитинстві, наявність партнерів і друзів, дієвість соціальної підтримки та спроможність звертатись за допомогою до інших) рисами-якостями і здатностями» [2, с. 72]. У будь-якому разі дослідження феномену резильєнтності сформували фундаментальний базис для його концептуалізації, проте подальші наукові пошуки є критично важливими для досягнення більш глибокого та нюансованого розуміння змісту, обсягу та значення цього поняття. Необхідно розв'язати певні наявні теоретичні недоліки та емпіричні невідповідності з метою розробки ефективніших психотехнологій розвитку резильєнтності у прикладній психології та педагогіці.

Базуючись на всебічному аналізі та синтезі наявної інформації, констатуємо, що резильєнтність є адаптивним динамічним процесом. Цей процес характеризується здатністю особи або суб'єктної системи до повернення до попереднього, або навіть до якісно нового, вищого рівня психосоціального функціонування після періоду дезадаптивного стану, що був спричинений дезорганізуючою дією психотравматичних чинників. У загальнонауковому сенсі резильєнтність відображає фундаментальну здатність буття до самовідновлення та трансценденції за умов екзистенційних викликів. Це не просто пасивне збереження, а активна, телеологічно спрямована трансформація, що дозволяє суб'єкту не лише вижити, а й знайти нові смисли та ресурси у досвіді прожиття кризових станів.

Існує чітке концептуальне розмежування цього визначення з такими спорідненими, але відмінними поняттями, як стресостійкість, життєстійкість, копінг та посттравматичне зростання. З психологічної точки зору, стресостійкість позначає здатність організму чи психіки витримувати значні рівні стресу без істотних порушень функціонування, зосереджуючи увагу на порогових значеннях і збереженні стану до настання події. Це радше «витримати», аніж «відновитися». Життєстійкість, як інтегративна особистісна риса трикомпонентна: а) задіяність, б) контроль і в) виклик. Вона характеризує загальну диспозицію долати труднощі, але не завжди передбачає досвід глибокої травми та подальшого відновлення. Копінг, як відомо, є сукупністю усвідомлених і несвідомих стратегій подолання стресових ситуацій. Він становить інструментарій, частину процесу резильєнтності, але не зводиться до самої резильєнтності. Ці стратегії можуть бути ефективними або дезадаптивними, тоді

як резильєнтність – завжди результат ефективного копіngu в контексті відновлення ресурсів людини після деструктивного впливу. На відміну від копіngu, який спрямовується на збереження поточного стану, резильєнтність вимагає гнучкості та здатності до переструктурування внутрішніх моделей світу. Посттравматичне зростання являє собою результат резильєнтного процесу, але не становить сам процес. Це якісна трансформація особистості, що виявляється у нових ціннісних орієнтирах, глибшому розумінні себе та світу, покращенні стосунків з навколишніми після пережитого травматичного досвіду. Інакше кажучи, резильєнтність – це шлях, а посттравматичне зростання – можлива, хоча й не обов'язкова, точка на цьому шляху.

У педагогічному контексті резильєнтність виходить за межі простої академічної успішності. Вона інтегрує в собі здатність не тільки долати навчальні невдачі та тиск, а й розвивати внутрішню мотивацію до навчання, формувати адаптивні освітні стратегії, підтримувати позитивні міжособистісні стосунки і, головне, перетворювати негативний досвід у ресурс для подальшого когнітивного та особистісного зростання. Водночас це означає здатність до метапізнання як осмислення власного процесу навчання та коригування його в умовах змінних вимог. Формування резильєнтності в освіті є вихованням особистості, яка здатна до самотворення за умов невизначеності, до усвідомлення себе як активного учасника власного розвитку. Тому поглиблене розуміння резильєнтності як динамічного, багатопоясного та трансформаційного процесу дозволяє розробити більш цілеспрямовані та ефективні інтервенції у психології для підтримки індивідуального благополуччя, у педагогіці для виховання адаптованих, стійких і самодостатніх особистостей, які в змозі долати виклики сучасного динамічного світу.

Дидактична концепція резильєнтності має потенціал стати ключовим каталізатором підвищення якості освітніх послуг. Вона охоплює адаптивні внутрішньоособистісні чинники, позитивну навчальну мотивацію і персональне задіяння, а також формування конструктивних інтересів та сприятливих освітніх відносин. Таким чином, поняття «резильєнтність», принаймні з позицій дидактичного підходу, дозволяє застосовувати цю дефініцію для опису широкого спектру освітніх результатів. Новизна та наукова значущість нашого трактування поняття відображає саме нормативну, повсяк-

денну резильєнтність і стосується більшості учнів, які мають долати буденні труднощі у навчальній активності, на відміну від екстремальних чи хронічних невдач. Щодо освітніх результатів, поняття «резильєнтність» означає не стільки здатність уникнути невиконання вимог освітнього стандарту, скільки здатність долати труднощі в досягненні найкращих результатів із мінімальними втратами і порушеннями системності та балансу в отриманні наукових знань.

ВИСНОВКИ

1. Дослідження розкрило особливості інтерпретації та імплементації концепту «резильєнтність» у психологічній і педагогічній сферах, виявивши як його універсальні аспекти, так і специфічні нюанси застосування у кожній із них. Зокрема, встановлено, що поняття «резильєнтність», будучи запозичене з англomовного дискурсу, і, попри початкову термінологічну невизначеність, успішно пройшло стадії лінгвістичної асиміляції в українській мові. Запозичення виявилось виправданим, оскільки заповнило концептуальну лакуну в існуючій вітчизняній терміносистемі.

2. Резильєнтність визначена як багатомірний та інтегративний конструкт, що охоплює когнітивні, емоційні, поведінкові та соціальні аспекти здатності особи долати несприятливі чинники та адаптуватися до мінливих квітальних умов. У психології резильєнтність інтерпретується як динамічний процес взаємодії особистості з її оточенням, що дозволяє не лише витримувати стресові впливи, а й сприяє психологічному зростанню та розвитку після пережитих труднощів. Тут зацентровується увага на внутрішніх механізмах саморегуляції і на використанні зовнішніх ресурсів підтримки. У педагогіці ж термін набуває специфічного «академічного» виміру, позначаючи здатність суб'єктів освітнього процесу (учнів, студентів, педагогів) долати навчальні виклики, невдачі та тиск, зберігаючи при цьому високий рівень навчальної успішності та мотивації.

3. Важливим висновком є необхідність відходу від вузького трактування академічної резильєнтності, характерного для деяких міжнародних досліджень (наприклад, OECD), що обмежуються охопленням лише учнів із незаможних родин. Нами запропоновано та обгрунтовано ширшу, дидактично зорієнтовану, концепцію академічної резильєнтності, яка

відображає нормативну, повсякденну здатність переважної більшості учнів долати злети та падіння у звичній навчальній діяльності, а не тільки екстремальні чи хронічні негаразди. Цей підхід узгоджується з принципами позитивної психології, тим самим зосереджуючи увагу на актуалізації сильних сторін особистості та її внутрішніх ресурсах.

4. Висновується, що поняття «академічна резильєнтність», з позицій дидактичного підходу, дозволяє ефективно описувати освітні результати, які поєднують адаптивні внутрішньоособистісні чинники, позитивну навчальну мотивацію, суб'єктне задіяння та конструктивні ділові відносини. Впровадження концепції може стати каталізатором підвищення якості освітніх результатів, тим самим забезпечуючи не лише здобуття знань, а й формування стійкості та адаптивності, критично важливих для успішної навігації в сучасному освітньому та професійному довіклі. Це також допоможе подолати термінологічну неточність у понятійному апараті психології та педагогіки, що збільшить чіткість і ефективність наукової комунікації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Адаменко Л. Актуальні підходи до проблеми дослідження резильєнтності. *Вісник Національного університету оборони України. Питання психології*. 2020. №5. С. 5-13.
2. Дмитришин С. Резильєнтність особистості: сутність феномену та методи розвитку. *Вісник Львівського університету. Серія «Психологічні науки»*. 2024. Випуск 20. С. 67-74.
3. Лазос Г. Резильєнтність: концептуалізація понять, огляд сучасних досліджень. *Актуальні проблеми психології*. Том 3. Консультативна психологія і психотерапія. 2018. Вип. 14. С. 26-64.
4. Сеник А.М. Арт-методи у психосоціальної реабілітації: ресурси і можливості. *Психологія і суспільство*. 2024. №1. С. 203-208. DOI: <https://doi.org/10.35774/pis2024.01.203>
5. Хамініч О. Резильєнтність: життєстійкість, життєздатність або резильєнтність? *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Психологічні науки»*. 2016. Вип. 6, Т. 2. С. 160-165.
6. Цюман Т., Нагула О., Адамська З. Психологічні умови резильєнтності педагога в період воєнного стану. *Педагогічна освіта: теорія і практика*. 2022. № 38. С. 83-89.
7. Agasisti, T. Academic resilience: What schools and countries do to help disadvantaged students succeed in PISA. OECD working paper no. 167. Paris: OECD, 2018. 40 с.
8. Agasisti, T., Longobardi, S. Equality of Educational Opportunities, Schools' Characteristics and Resilient Students: An Empirical Study of EU-15 Countries Using OECD-PISA 2009 Data. *Social Indicators Research*. 2017. Vol. 134, № 3.

P. 917-953.

9. Bajaj, B., Pande, N. Mediating role of resilience in the impact of mindfulness on life satisfaction and affect as indices of subjective well-being. *Personality and Individual Differences*. 2015. P. 93.

10. Benedikter, R. Global systemic shift: A multidimensional approach to understand the present phase of globalization. *New Global Studies*. 2013. Vol. 7. № 1. P. 1-15.

11. Block, J. The role of ego-control and ego-resiliency in the organization of behavior. *The Minnesota Symposia on Child Psychology*. Hillsdale, NJ: Erlbaum, 1980. Vol. 13. P. 39-101.

12. Bonanno, G. A. PTSD, Resilience and Posttraumatic Growth Among Ex-Prisoners of War and Combat Veterans. *Psychiatry Relat Science*. 2013. Vol. 50, № 2. P. 91-99.

13. Bonanno, G. A., Wortman, C. B., Lehman, D. R., Tweed, R. G., Haring, M., Sonnega, J., Carr, D., Nesse, R. M. Resilience to loss and chronic grief: a prospective study from preloss to 18-months post-loss. *Journal of personality and social psychology*. 2002. Vol. 83. № 5. P. 1150-1164.

14. Bonanno, G. A. Loss, trauma, and human resilience: Have we underestimated the human capacity to thrive after extremely adverse events? *American Psychologist*. 2004. Vol. 59. P. 20-28.

15. Day, C., Gu, Q. Resilient Teachers, Resilient Schools: Building and Sustaining Quality in Testing Times. London: Routledge, 2013. P. 22.

16. Henderson, N. Havens of Resilience. *Educational Leadership*, September. 2013. Vol. 71. № 1. P. 22-27.

17. Leipold, B., Greve, W. Resilience: A conceptual bridge between coping and development. *European Psychologist*. 2009. Vol. 14. P. 40-50.

18. Miller, E. D. Reconceptualizing the role of resiliency in coping and treatment. *Journal of loss and trauma*. 2003. № 8. P. 239-246.

19. Steward, J. Sustaining Emotional Resilience for School Leadership. *School Leadership & Management*. 2014. Vol. 34, № 1. P. 52-68.

20. Tomlinson, J. Policy and Governance. Tomorrow's Schools – Towards Integrity / Edited by Chris Watkins, Caroline Lodge and Ron Best. London and New York: RoutledgeFalmer, 2000. P. 156.

21. Werner, E. Risk, resilience, and recovery: perspectives from the Kauai longitudinal study. *Development and psychopathology*. 1993. V. 5. P. 503-515.

REFERENCES

1. Adamenko, L. (2020). Aktualni pidkhody do problemy doslidzhennya rezyl'yemtnosti [Current approaches to the problem of resilience research]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu oborony Ukrainy. Pytannya psykholohiyi* [Bulletin of the National University of Defense of Ukraine. Issues of Psychology], 5, 5-13 [in Ukrainian].

2. Dmytryshyn, S. (2024). Rezyl'yemtnist' osobystosti: sutnist' fenomenu ta metody rozvytku [Personality resilience: The essence of the phenomenon and methods of development]. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriya psykholohichni nauky* [Bulletin of Lviv University. Series Psychological Sciences], 20, 67-74 [in Ukrainian].

3. Lazos, H. (2018). Rezyl'yemtnist': kontseptualizatsiya ponyat, ohlyad suchasnykh doslidzhen [Resilience: Conceptualization of concepts, overview of modern research]. *Aktualni problemy psykholohiyi. Tom 3: Konsul'tatyvna psykholohiya i psykhoterapiya* [Current problems of

psychology. Volume 3: Counseling Psychology and Psychotherapy], 14, 26-64 [in Ukrainian].

4. Khaminich, O. (2016). Rezyl'yemtnist': zhytlyestiykist, zhytlyezdatnist' abo rezyl'yemtnist'? [Resilience: Hardiness, vitality, or resilience?]. *Naukovyy visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu. Seriya "Psykholohichni nauky"* [Scientific Bulletin of Kherson State University. Series «Psychological Sciences»], 6(2), 160-165 [in Ukrainian].

5. Senyk, A.M. (2024). Art-metody u psykhosotsial'niy reabilitatsiyi: resursy i mozhlyvosti [Art-methods in psychosocial rehabilitation: resources and opportunities]/ *Psykholohiya i suspilstvo – Psychology and society*, 1, 203-208 [in Ukrainian].

6. Tsyuman, T., Nahula, O. & Adamska, Z. (2022). Psykholohichni umovy rezyl'yemtnosti pedagoga v period voyennoho stanu [Psychological conditions of teacher's resilience during martial law]. *Pedahohichna osvita: Teoriya i praktyka. Psykholohiya. Pedahohika* [Pedagogical education: Theory and practice. Psychology. Pedagogy], 38(2), 83-89 [in Ukrainian].

7. Agasisti, T. (2018). Academic resilience: What schools and countries do to help disadvantaged students succeed in PISA (OECD working paper no. 167). OECD [in English].

8. Agasisti, T. & Longobardi, S. (2017). Equality of educational opportunities, schools' characteristics and resilient students: An empirical study of EU-15 countries using OECD-PISA 2009 data. *Social Indicators Research*, 134(3), 917-953 [in English].

9. Bajaj, B. & Pande, N. (2015). Mediating role of resilience in the impact of mindfulness on life satisfaction and affect as indices of subjective well-being. *Personality and Individual Differences*, 93 [in English].

10. Benedikter, R. (2013). Global systemic shift: A multidimensional approach to understand the present phase of globalization. *New Global Studies*, 7(1), 1-15 [in English].

11. Block, J. (1980). The role of ego-control and ego-resiliency in the organization of behavior. In W. A. Collins (Ed.), *The Minnesota Symposia on Child Psychology* (Vol. 13. P. 39-101). Erlbaum [in English].

12. Bonanno, G. A. (2004). Loss, trauma, and human resilience: Have we underestimated the human capacity to thrive after extremely adverse events? *American Psychologist*, 59(1), 20-28 [in English].

13. Bonanno, G. A. (2013). PTSD, resilience and posttraumatic growth among ex-prisoners of war and combat veterans. *Psychiatry Related Sciences*, 50(2), 91-99 [in English].

14. Bonanno, G. A., Wortman, C. B., Lehman, D. R., Tweed, R. G., Haring, M., Sonnega, J., Carr, D. & Nesse, R. M. (2002). Resilience to loss and chronic grief: A prospective study from preloss to 18-months post-loss. *Journal of Personality and Social Psychology*, 83(5), 1150-1164 [in English].

15. Day, C. & Gu, Q. (2013). Resilient teachers, resilient schools: Building and sustaining quality in testing times. Routledge [in English].

16. Henderson, N. (2013). Havens of resilience. *Educational Leadership*, 71(1), 22-27 [in English].

17. Leipold, B. & Greve, W. (2009). Resilience: A conceptual bridge between coping and development. *European Psychologist*, 14(1), 40-50 [in English].

18. Miller, E. D. (2003). Reconceptualizing the role of resiliency in coping and treatment. *Journal of Loss and Trauma*, 8(3), 239-246 [in English].

19. Steward, J. (2014). Sustaining emotional resilience for school leadership. *School Leadership & Management*, 34(1), 52-68 [in English].

20. Tomlinson, J. (2000). Policy and governance. In C. Watkins, C. Lodge, & R. Best (Eds.), *Tomorrow's schools – Towards integrity* (P. 156). RoutledgeFalmer [in English].

21. Werner, E. (1993). Risk, resilience, and recovery: Perspectives from the Kauai longitudinal study. *Development and Psychopathology*, 5(4), 503-515 [in English].

АНОТАЦІЯ

СЕНИК Алла Михайлівна, МОСКАЛЬ Юрій Володимирович.

Особливості інтерпретації та імплементації поняття «резильєнтність» у психологічній і педагогічній науках.

Стаття присвячена аналізу особливостей інтерпретації та імплементації поняття «резильєнтність» у психологічній та педагогічній науках, що зумовлено трансформацією освітніх парадигм і пошуком нових, релевантних і більш якісних освітніх результатів. Виявлено, що відносна новизна терміна в українському науковому дискурсі спричинила дефінітивну невизначеність та множинність синонімічних перекладів, що ускладнює уніфікацію наукового мовлення. Простежено еволюцію концепту від етимологічного коріння у точних науках до сучасного поліпарадигмального застосування. Закцентовано на необхідності чіткого розмежування резильєнтності від споріднених понять-уявлень, таких як стресостійкість, життєстійкість та копінг, підкреслюючи її динамічний, адаптивний та трансформативний характер. У психології резильєнтність розуміється як здатність особи долати несприятливі обставини, сприяючи психологічному зростанню та розвитку через внутрішні механізми саморегуляції. В освітології пропонується розширити розуміння «академічної резильєнтності» від вузького соціально-педагогічного трактування (як подолання освітньої нерівності) до ширшої, дидактично зорієнтованої, концепції. Ця концепція охоплює здатність більшості учнів/здобувачів успішно справлятися з повсякденними навчальними викликами, перетворюючи їх на ресурс для когнітивного та особистісного зростання. Запропоновано інтегровані психолого-педагогічні моделі, що спрямовані на формування внутрішніх ресурсів особистості (саморегуляції, емоційного інтелекту, когнітивної гнучкості) для успішної навігації в мінливому освітньому та професійному довіклі. Висновується, що термін «резильєнтність» успішно закріпився в українській мові, заповнивши концептуальну лакуну, і постає ключовою компетентністю для формування стійкої та адаптивної особистості.

Ключові слова: особистість, резильєнтність, поняття, концепт, феномен, академічна резильєнтність,

психологія, педагогіка, дидактика, адаптація, трансформація, саморегуляція, освітні результати.

ANNOTATION

Alla SENYK, Yuri MOSKAL

Peculiarities of the interpretation and implementation of the concept of «resilience» in psychological and pedagogical sciences.

This article analyzes the specifics of interpreting and implementing the concept of «resilience» in psychological and pedagogical sciences, driven by the transformation of educational paradigms and the search for new, relevant educational outcomes. It reveals that the term's relative novelty in Ukrainian scientific discourse has led to definitional ambiguity and a multitude of synonymous translations, complicating the unification of scientific language. The evolution of the concept is traced from its etymological roots in the exact sciences to its modern multi-paradigmatic application. The author emphasizes the need for a clear distinction between resilience and related concepts such as stress resistance, hardness, and coping, highlighting its dynamic, adaptive, and transformative nature. In psychology, resilience is understood as an individual's ability to overcome adverse circumstances, fostering psychological growth and development through internal self-regulation mechanisms. In pedagogy, the article proposes broadening the understanding of «academic resilience» from a narrow socio-pedagogical interpretation (overcoming educational inequality) to a wider, didactically oriented concept. This concept encompasses the ability of most students to successfully cope with everyday learning challenges, transforming them into resources for cognitive and personal growth. Integrated psychological and pedagogical models are proposed, aimed at fostering an individual's internal resources (self-regulation, emotional intelligence, cognitive flexibility) for successful navigation in a changing educational and professional environment. The article concludes that the term «resilience» has been successfully assimilated into the Ukrainian language, filling a conceptual gap, and is a key competence for forming a resilient and adaptive personality.

Keywords: *identity, resilience, notion, concept, phenomenon, academic resilience, psychology, pedagogy, didactics, adaptation, transformation, self-regulation, educational outcomes.*

Рецензенти:
д. психол. н., проф. Руслана КАЛАМАЖ,
к. психол. н., доц. Олег ХАЙРУЛІН.

Надійшла до редакції 02.12.2024.
Підписана до друку 05.03.2025.

Бібліографічний опис для цитування:

Сеник А.М., Москаль Ю.В. Особливості інтерпретації та імплементації поняття «резильєнтність» у психологічній і педагогічній науках. Психологія і суспільство. 2025. № 2. С. 158-167. DOI: <https://doi.org/10.35774/pis2025.02.158>